ПРОЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: НОВЕЛИ

С.С. КОВАЛЬОВА, кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри адміністративного та фінансового права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: kovalyeva@gmail.com

Анотація. У статті проаналізовано запропонований до обговорення новий Кримінальний кодекс України. Зосереджено увагу на напрямках реформування системи кримінальної юстиції.

З'ясовано, що запропонований до розгляду ККУ спрямований на захист інтересів потерпілих, передбачено, що він має бути зручним у користуванні.

У проєкті зафіксовано, що новий Кримінальний кодекс та його застосування мають відповідати рішенням Європейського суду з прав людини щодо України. Встановлено, що в проєкті ККУ передбачена відповідальність для посадовців за невиконання рішень ЄСПЛ.

У результаті аналізу перспективного законодавства з питань кримінальної відповідальності зроблено висновок про обрання правильного вектору реалізації основної ідеї нового КК – забезпечення справедливості у сфері кримінальної юстиції на нових засадах, класифікації правопорушень виходячи з виду заподіяної шкоди та встановлення типових санкцій, визначення співвідношення між тяжкістю кримінальних правопорушень за об'єктивним критерієм, уніфікація обставин, які підвищують або знижують ступінь тяжкості, ліквідація прогалів.

Ключові слова: проєкт Кримінального кодексу України, розрахункова одиниця, психоактивна речовина, ступінь тяжкості, формула кваліфікації, реституція

Актуальність.

Докорінні зміни в соціально-політичних умовах життя держави створили передумови для реформування Кримінального кодексу України. Необхідність змінювати Кримінальний кодекс України, який був прийнятий Верховною Радою у 2001 р., виникла через застарілий, радянський зміст положень, що не дають можливості реагувати на сучасні виклики, він не дає змоги виконувати ті завдання, які ставить суспільство перед правоохоронною системою та системою кримінальної юстиції. Ідеєю нового КК є те, що він має реально захищати інтереси потерпілих і бути зручним у користуванні. Наразі робота над проектом нового Кримінального кодексу України триває. Робоча група з питань розвитку кримінального права завершила обговорення Загальної частини нового Кодексу.

Мета статті полягає у дослідженні положень запропонованого проекту Кримінального кодексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зважаючи на важливість проблеми, реформування кримінального законодавства завжди було в центрі уваги науковців, серед яких: М. Буromенський, О. Горох, О. Дроздов, А. Орлеан, М. Хавронюк та інші.

Результати.

Аналіз нового ККУ дає змогу зазначити, що структура Кримінального кодексу буде досить традиційною. Однак, у ньому відсутня звична нумерація статей в арифметичній послідовності. Аналіз розділів та статей нового

КК України дає підстави стверджувати, що в ньому знайшли відображення найпрогресивніші та найдемократичніші положення: статті нумеруються за номером книги, розділу та статті (наприклад, ст. 1.3.1. Значення термінів Кримінального кодексу). Така нумерація є дещо незвичною для сприйняття, і на наш погляд, може створити незручності в правозастосовчій практиці, а тому заважатиме застосуванню законодавства пересічними громадянами (Ботнаренко, 2021: 31–35). Визначення понять у кодексі викладені більш стисло, складні поняття розділені на підпункти. Варто зазначити, що у проекті нового кодексу зафіксовані як фактично існуючі норми, так і нові поняття. Замість «неоподаткованого мінімуму доходів громадян» пропонується використовувати таке поняття, як «розрахункова одиниця», яка дорівнюватиме 200 гривням.

Відмітимо, що Загальна частина складається з трьох книг. Перша книга – про Кримінальний кодекс, його особливості як закону. Друга книга – про поняття кримінального правопорушення. Третя книга – кримінально-правові засоби та їх застосування. Далі починається Особлива частина, яку поділено на 8 книг і розпочинається вона зі злочинів проти людини і громадянина.

Варто зазначити, що вперше в розділі 1.2. ККУ визначені принципи та основні засади, те чим постійно мають керуватися судді, прокурори, адвокати та слідчі.

В якості позитивного аспекту розглядуваного нами проекту ККУ є запровадження нового розділу 1.3, що стосується роз'яснень термінів КК. Відповідні терміни отримали закріплене та чітко визначене значення, що унеможливило різне їх тлума-

чення. Наприклад, уніфіковано поняття психоактивна речовина, до таких речовин віднесли: наркотичні засоби, психотропні речовини, алкогольні напої, одурманюючі засоби, сильнодіючі лікарські засоби тощо. І таких термінів в ККУ пропонується 84 (Кримінальний кодекс України (проект)).

Наступним важливим моментом є те, що в запропонованому КК закріплена специфічна розрахункова одиниця, на підставі якої будуть нараховуватися штрафи та визначатися шкода, розмір якої дорівнює 200 гривням. Як бачимо розмір розрахункової одиниці закріплений та може змінюватися не частіше, ніж один раз на календарний рік. Це дасть змогу нарешті відійти від «неоподкованого мінімуму доходів громадян».

В аналізованому нами проекті ККУ на законодавчому рівні закріплено визначення складу кримінального правопорушення та його елементів, на нашу думку, це є правильним. У статті 2.1.2. зазначено, що складом кримінального правопорушення є сукупність обов'язкових ознак, що визначають об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону кримінального правопорушення (Кримінальний кодекс України (проект)).

Зважаючи на обмежений обсяг статті, ми хотіли б акцентувати увагу на суб'єктивній стороні складу кримінального правопорушення, оскільки вперше на законодавчому рівні визначено поняття юридичної помилки та фактичної помилки:

– юридичною помилкою є неправильне розуміння особою: а) що вчинена нею дія чи бездіяльність передбачена Кодексом як кримінальне правопорушення; б) які засоби кри-

мінальної відповідальності можуть бути до неї застосовані;

– фактичною помилкою є неправильне розуміння особою наявності або відсутності ознаки складу кримінального правопорушення.

У проекті КК зафіксовано також поняття умисла конкретизованого та неконкретизованого. Умисел визнається конкретизованим, якщо особа передбачає настання шкоди у певному розмірі. Умисел визнається неконкретизованим, якщо особа передбачає настання шкоди будь-якого розміру.

Зовсім інший підхід спостерігається в новому КК і до поняття множинності. На законодавчому рівні закріплено, що видами множинності кримінальних правопорушень є: а) сукупність кримінальних правопорушень; б) рецидив кримінальних правопорушень. Зазначено, що сукупністю кримінальних правопорушень є вчинення особою двох або більше одиничних кримінальних правопорушень: а) за жоден з яких її не було засуджено і б) за кожен з яких до особи підлягають застосуванню засоби кримінальної відповідальності.

Вік кримінальної відповідальності залишається незмінним (16 років), проте поряд із термінами «малолітня особа» та «неповнолітня особа» з'являється поняття «молода особа» – віком від 18-ти до 21-го року. Однак цікавим, як на наш погляд, є визначення суб'єкта кримінального правопорушення, а саме: суб'єктом кримінального правопорушення (загальний суб'єкт кримінального правопорушення) є осудна фізична особа – людина, яка безпосередньо або шляхом використання інших осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності, вчинила кримінальне

правопорушення у віці, з якого відповідно до Кодексу може наставати кримінальна відповідальність за його вчинення.

Окрему увагу варто приділити передбаченій Загальною частиною проекту КК України класифікації кримінальних правопорушень залежно від ступеня тяжкості. Кримінальні правопорушення залежно від ступеня тяжкості поділяються на проступки і злочини, а залежно від форми вини – на умисні та необережні.

Вперше в КК умисні злочини мають десять ступенів тяжкості з урахуванням: а) виду заподіяної ними шкоди, б) ознак складу злочину, які змінюють ступінь тяжкості злочину, як на нашу думку, розробники врахували позитивний досвід зарубіжних держав.

Необережні злочини мають два ступеня тяжкості з урахуванням виду заподіяної ними шкоди. Встановлюються певні співвідношення між заподіяною шкодою та ступенем тяжкості вчиненого умисного кримінального правопорушення. Прив'язка тяжкості злочину до наслідків та обтяжуючих/пом'якшуючих обставин вважаємо доцільною.

Також передбачено уніфікований алгоритм визначення ступеня тяжкості злочину. Ступінь тяжкості злочину, вчиненого за відсутності ознаки складу злочину, яка змінює ступінь його тяжкості, є базовим. Ступінь тяжкості злочину, вчиненого за наявності ознаки складу злочину, яка змінює ступінь його тяжкості, порівняно з базовим, змінюється у чітко визначеній послідовності. Також встановлені певні правила, що знижують тяжкість злочину. Якщо підстав для зниження чи підвищення ступеня тяжкості злочину не встанов-

лено, то суд не може змінити базовий ступінь тяжкості злочину. Цей підхід є правильним та таким, що застосовується у світі.

Формула кваліфікації, мабуть, стане найбільшим викликом для учасників провадження, адже в переліку цифр, дефісів та крапок не складно пропустити якийсь символ і процесуальний документ уже матиме порушення змісту, встановленого законом. Тобто, такий опис формули швидше пасує для технічної документації з використанням електронних баз даних. А якщо врахувати можливість сукупність злочинів або нове правило кваліфікувати діяння щодо кожного потерпілого, то матимемо незрозумілий людині процесуальний документ.

Щодо кримінально-правових засобів, що можуть бути застосовані до осіб, які вчинили злочини, то серед таких заходів можна виділити групи заходів покарання, реституції та компенсації, конфіскації майна та вилучення речі, а також заходів безпеки, серед яких новелою є оприлюднення інформації про особу, яка вчинила злочин.

Суттєвою зміною є скорочення кількості видів покарань з 12, які наявні в ККУ, лише до 3. За вчинення злочину встановлюються і можуть застосовуватися як основні такі види покарань: штраф, ув'язнення на певний строк та довічне ув'язнення.

За вчинення проступку встановлюються і можуть застосовуватися як основні такі види покарань: а) грошове стягнення; б) безоплатні роботи; в) обмеження свободи пересування; г) арешт.

Щодо штрафів, то їх розміри коливаються, однак законодавець в основу поклав розрахункову одиницю. При

цьому сплата штрафу може бути розстрочена або відсторчена на рік.

Ув'язнення на певний строк встановлюється на строк від трьох місяців до двадцяти років, а за злочини проти міжнародного гуманітарного права, пов'язані з умисним позбавленням життя людини, до тридцяти років. Звичайно виникає питання щодо ефективності застосування саме 30 років адже позбавлення волі призводить до деградації, позбавлення волі — міра руйнівна.

Довічне ув'язнення передбачено лише за злочини 9 і 10 ступенів.

Водночас з'являється категорія «кримінально-правові засоби», до якої, окрім покарань, входять суспільно-корисні роботи, пробація, пробаційний арешт, електронний моніторинг, компенсація, реституція, конфіскація, обмежувальні заходи.

Важливим моментом є можливість застосування до юридичної особи кримінально-правових засобів. При застосуванні кримінально-правового засобу юридична особа зобов'язана здійснити реституцію чи компенсацію у повному обсязі. Цікавим з нашої точки зору є положення щодо заборони підтримки юридичної особи за рахунок публічних фінансів (Кримінальний кодекс України (проект)).

Новелою для ККУ є стаття 3.1.6.-санкції за злочини, в якій визначене покарання за злочин залежно від ступеня його тяжкості (ступенів тяжкості 10), розміщені санкції в таблиці, що також є новим для Кримінального кодексу.

Відмітимо, що КК міститиме й ряд обставин, які виключають можливість настання кримінальної відповідальності. Так, з'являється обставина заняття спортом – «Заподіяння шкоди під час занять спортом» – пра-

вмірним є заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи під час спортивного змагання або тренування, якщо: а) відповідний вид спорту у встановленому порядку визнаний в Україні, б) змагання, тренування є офіційно організованим, в) особа, якій заподіюється шкода, добровільно та заздалегідь надала згоду на зайняття цим видом спорту, і г) особа, яка заподіює шкоду, дотримується правил цього виду спорту.

Як на наш погляд, є суперечливою, а тому заслуговує на увагу і така обставина, як заподіяння шкоди за згодою особи. Правомірним є заподіяння шкоди за згодою особи, якщо: а) шкода заподіюється правам й інтересам, якими ця особа повноважна розпоряджатися, б) згода особи є добровільною, в) ця згода заздалегідь одержана відповідно до вимог законодавства.

Особою, яка повноважна розпоряджатися відповідними правами й інтересами, є дієздатна особа або законний представник недієздатної чи обмежено дієздатної особи. Не визнається правомірним заподіяння смерті за згодою особи.

Щодо розділу, який визначає види засобів безпеки, то законодавець спробував їх чітко визначити. Так, засобом безпеки є примусове обмеження у реалізації прав чи свобод людини, що з метою убезпечення суспільства застосовується до особи, засудженої обвинувальним вироком суду за вчинення кримінального правопорушення, або до особи, яка вчинила протиправне діяння передбачене КК. Сумнівним, як на наш погляд, є захід безпеки - оприлюднення інформації про засудження особи. Оприлюднення інформації є засобом безпеки, що полягає у розміщенні ін-

формації про особу, яка засуджена за вчинення умисного злочину, у: а) засобах масової інформації, визначених судом, б) Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили злочини. Втішає те, що законодавець передбачив застереження, у разі оприлюднення інформації про засудження особи не допускається розміщення відомостей про персональні дані інших учасників кримінального провадження.

Як засіб забезпечення порушених прав потерпілої особи з'являється реституція та компенсація. Таким чином, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, внаслідок якого порушене особисте право потерпілої особи та/або завдана шкода потерпілій особі, територіальній громаді, державі, зобов'язана здійснити реституцію та/або компенсацію. (Кримінальний кодекс України (проект)).

Аналіз проекту Кримінального кодексу надає можливість зазначити, що у запропонованому ККУ такий вид покарання, як конфіскація майна, що наявна в ст.51 діючого ККУ, відсутня. Натомість запропоновано окремий розділ 3, що стосується конфіскації майна та вилучення речі. Отже, конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим, грошей, майнових прав та іншого майна, яке належить засудженій особі на праві власності.

Конфіскація майна застосовується у випадках засудження особи за умисне кримінальне правопорушення.

Потребує уваги і розділ, що стосується особливості кримінально-правових засобів щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у неповнолітньому або молодому віці. Законодавець застосовує вперше поняття «молодий вік» – молода особа

– особа, яка досягла 18-річного віку, але не досягла 21-річного віку.

Підтримуємо думку фахівців, які зокрема, висловили думку, що варто передбачити можливість звільнення від відбування покарання для неповнолітніх, які вчинили злочин повторно під час застосування до них звільнення від відбування покарання з випробуванням. Також варто було б передбачити в новому Кримінальному кодексі механізм дотримання прав особи після відбуття нею покарання та погашення судимості.

Для Особливої частини кодексу поки написано лише 5 книг (перша з них має назву «Злочини та проступки проти людини і громадянина»), проте з них можна зробити висновок про загальну структуру.

На початку кожного розділу є статті, в яких перелічені обтяжуючі та пом'якшуючі обставини для цієї категорії злочинів (якщо вони існують). Для кожного окремого злочину відсутні конкретні покарання, а є лише вказівки на ступінь такого злочину. Цікавим є те, що в Особливій частині не буде жодної санкції, бо всі вони перенесені до Загальної, адже стають типовими.

У перших написаних книгах уже є нові види злочинів: незаконне обвинувачення у вчиненні злочину, порушення права на захист, примушування до давання показань; примушування до шлюбу, експлуатація людини, насильницьке знищення.

Висновки і перспективи.

Таким чином, як засвідчило дослідження реалізація основної ідеї нового КК – забезпечення справедливості у сфері кримінальної юстиції на нових засадах, класифікація правопорушень

виходячи з виду заподіяної шкоди та встановлення типових санкцій, подолання волонтаризму законодавця, визначення співвідношення між тяжкістю кримінальних правопорушень за об'єктивним критерієм, уніфікація обставин, які підвищують або знижують ступінь тяжкості, уточнення великої кількості дефініцій, ліквідація прогалин все це дає можливість перейти від відносин «держава-злочинець» до системи відносин «потерпілий – держава – злочинець» (Дудоров, 2021: 12–13).

Список використаних джерел

1. Ботнаренко І.А. Проект нового кримінального кодексу України: дискусійні питання. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream> (дата звернення: 12.11.2021 р.).
2. Контрольний текст (станом на 14.11.2021 р.) Кримінальний кодекс України (проект). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/11/15/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-11-2021-oznaky.pdf> (дата звернення: 12.11.2021 р.).
3. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Комп-

лексне реформування кримінального законодавства України. Перший вагомий крок зроблено. Юридичний вісник України. № 46 (1323). С. 12–13.

References

1. Botnarenko, I.A. Proiek novoho kryminalnoho kodeksu Ukrainy: dyskusiini pytan-
nia [Draft of the new Criminal Code of
Ukraine: debatable issues]. Available at:
<http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/>
(in Ukrainian).
2. Kontrolnyi tekst (stanom na 14.11.2021
roku) Kryminalnyi kodeks Ukrainy (proiekt)
[Control text (as of November 14, 2021)
Criminal Code of Ukraine (draft)]. Avail-
able at: <https://newcriminalcode.org.ua>
(in Ukrainian).
3. Dudorov, O.O. & Pysmenskyi, Ye.O. Kom-
pleksne reformuvannia kryminalnoho
zakonodavstva Ukrainy. Pershyi vahomyi
krok зроблено. Yurydychnyi visnyk Ukrainy
[Comprehensive reform of the criminal
legislation of Ukraine. The first import-
ant step has been taken. Legal Bulletin of
Ukraine], 46 (1323): 12–13 (in Ukrainian).

S.S. Kovalova (2021). DRAFT CRIMINAL CODE OF UKRAINE: NEWS. *Law. Human. Environment*, 12(4): 134-140. <https://doi.org/10.31548/law2021.04.017>

Summary. *The article analyzes the new Criminal Code of Ukraine proposed for discussion. The focus is on reforming the criminal justice system. It was found that the proposed CCU aimed at protecting the interests of victims also provides that it should be easy to use for investigators, prosecutors, judges. The draft stipulates that the new Criminal Code and its application must comply with the rulings of the European Court of Human Rights on Ukraine. It is established that the draft CCU provides for liability for officials for non-compliance with ECtHR decisions.*

As a result of the analysis of perspective legislation on criminal liability, a conclusion was made on choosing the right vector for implementing the main idea of the new Criminal Code – ensuring justice in criminal justice on new principles, classification of offenses based on damage and establishing standard sanctions. objective criteria, unification of circumstances that increase or decrease the severity, elimination of gaps – all this makes it possible to move to the relationship «victim-state-criminal».

Keywords: *draft of the Criminal Code of Ukraine, unit of account, psychoactive substance, severity, qualification formula, restitution*